

ROMAN

VOORBIJ NIEMANDSLAND

Hoe Viktor Krt een Nederlander werd

IGOR ZNIDARSIĆ

SEPTEMBER

Vorbij niemandsland
Hoe Viktor Krt een Nederlander werd

ISBN 9789493244399 | NUR 301
Ook verkrijgbaar als eBook

1^e druk november 2023

Omslagontwerp: Marcel Reimer
Auteursfoto: Luc Hoogenstein
Zetwerk: Marcel Reimer

Uitgeverij September
www.uitgeverijseptember.nl
info@uitgeverijseptember.nl

© 2023 Uitgeverij September
© 2023 Igor Znidarsic – igorznidarsic.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd in welke vorm dan ook zonder uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

IGOR ZNIDARSIC

VOORBIJ NIEMANDSLAND

Hoe Viktor Krt een Nederlander werd

SEPTEMBER
UITGEVERIJ

Eerder verschenen van Igor Znidarsic:

Diepgevroren makrelen (roman, 2011)

De zevende zuster (roman, 2014)

De blindganger (thriller, 2017, genomineerd
voor de Hebban Thriller Debuutprijs én de Gouden Strop)

De uitverkorene (thriller, 2018,
genomineerd voor de Gouden Strop)

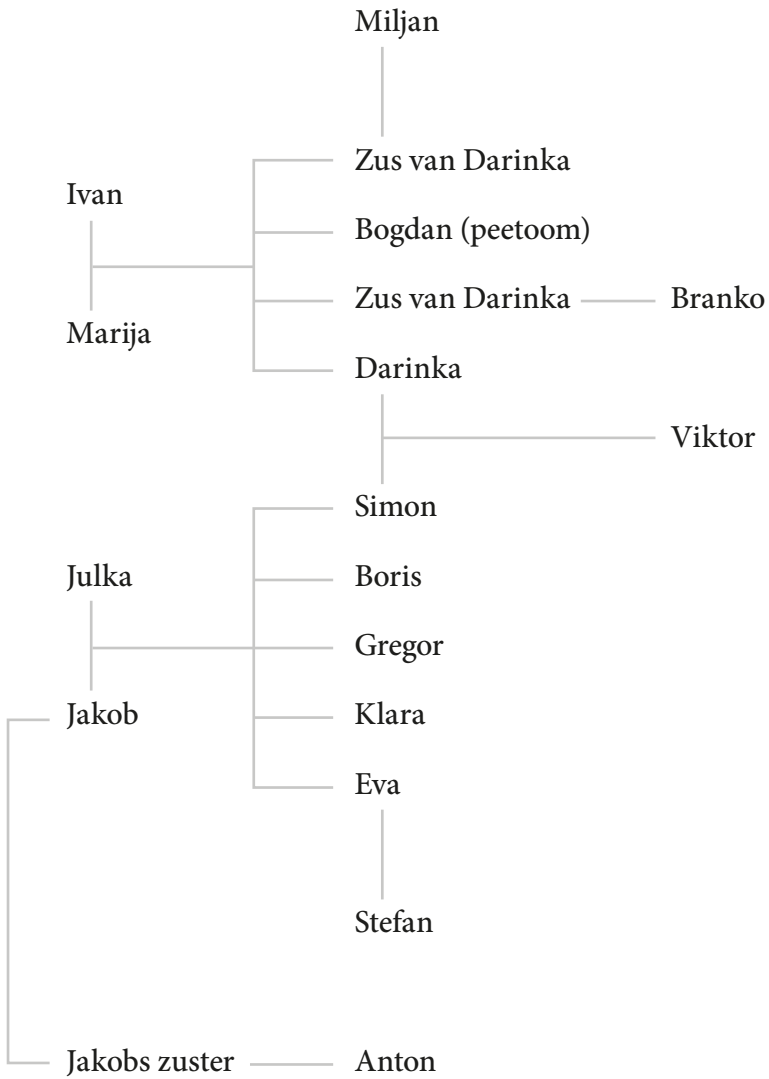
Koud zonder jou (thriller, 2020)

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven
van de nieuwste boeken van Uitgeverij September via
www.uitgeverijseptember.nl

I ain't gonna wander
Like the boy I used to know
He's a real unlucky fella
And he's got no place to go

This Is Where I Belong, The Kinks

Stamboom

Inhoud

Proloog 9

Deel 1 – De ijzeren slang 15

Intermezzo – De bron 175

Deel 2 – Uniforme rijtjeshuizen 185

Epiloog 313

Proloog

De muffe, verschraalde lucht doet mij terugdeinzen als ik achter mijn moeder de trein in stap. Eenmaal binnen, zie ik de oorzaak: de trein is afgeladen. Tot in de gangen staan, zitten, hurken of liggen mensen, afhankelijk van wat de ruimtes tussen de opgestapelde koffers en tassen toelaten. Het zijn overwegend mannen, aan hun ruige uiterlijk te oordelen 'zuiderlingen'.

Gelukkig is mijn peetoom meegelopen. Met wat gezocht lukt het ons om na wat kribbig inschikken twee krappe zitplaatsen te veroveren in een coupé, waarschijnlijk alleen maar omdat we voor een gezin worden aangezien. De kazige stank van zweetsokken en het gesnurk, want het is al over middernacht, nemen we op de koop toe. Mijn peetoom duwt op het volle bagagerek een kreukelige, met touw dichtgeboden koffer opzij, wurmt onze koffers ernaast, wenst ons een voorspoedige reis en baant zich snel weer een weg naar buiten.

De deuren slaan met een dreun dicht, dan een snerpemde fluit, de trein gaat rijden.

Daar gaan we dan.

Ik zwaai naar mijn oom op het perron. Hij roept iets onverstaanbaars en loopt een tijdje mee, maar als de trein versnelt verlies ik hem uit het oog. Ik blijf een poos uit het raam kijken. Nachtelijk Ljubljana, met hier en daar nog de eenzame oase van een verlicht raam, glijdt voorbij. Eerst veel flatgebouwen, gevolgd door laagbouw, daarna wordt de bebouwing dunner, tot ik niets anders meer zie dan gekartelde silhouetten van beboste heuvels die vaag afsteken tegen de bijna zwarte sterrenhemel. Mijn vertrouwde wereld is opgelost in de nacht.

Ik plof naast mijn moeder neer, die haar ogen krampachtig dicht houdt, ik zie het aan de rimpels in haar ooghoeken. Tegenover me zit een lange man met een slordige stoppelbaard en diep ingevallen wangen. In zijn half openhangende mond blinkt een gouden tand, als bij een piraat. Zijn oogleden schuiven vertraagd omhoog, de donkere ogen kijken me afwezig aan, heel even maar, dan gaan

de luiken weer dicht. Op het schudden van de trein glijdt de man langzaam steeds verder onderuit, tot zijn knieschijven bijna mijn knieën raken. Ik trek mijn benen zo ver mogelijk in.

Ik dommel weg in een halfslaap, waar ik geregeld uit wakker schrik, om daarna knikkebollend weer weg te zakken. Als de trein vaart mindert houd ik mijn ogen open. JESENICE, lees ik op de gevel van het stationsgebouw. De trein komt piepend tot stilstand. Grimmig kijkende mannen met grote petten op en pistolen aan de heup komen de coupé binnen. Ik bespeur angst in mijn moeders ogen, die ik in verband breng met de opbrengst van de flat. Die zit ingenaaid in de voering van haar jas die ze aan een haakje heeft gehangen. De mannen pluizen de paspoorten en andere documenten argwanend na en zetten met zichtbare tegenzin de stempels. Ik doe mijn uiterste best om niet naar de jas te staren, bang dat ze mijn blik zullen volgen en ik daarmee het smokkelgeld verraad en mijn moeder voor jaren de gevangenis in moet.

Een zwaar, onbestemd gevoel drukt op mijn ingewanden. Onze bestemming is 'Holandija', is me verteld. Maar ik kan me er geen voorstelling van maken. Delen van Slovenië heb ik gezien, en we zijn een keer in Umag in Istrië op vakantie geweest, voor de rest is wat men 'de wereld' noemt voor mij een groot mysterie.

Na een lang oponthoud komt de trein met een ruk weer in beweging. Lichtmasten schuiven voorbij, een reeks mistroostige fabrieken en loodsen, een half ingestorte schuur. Daarna schieten we een tunnel in en verandert het raam in een zwart gat. Ik val weer in slaap. Dieper deze keer.

Ergens in de ochtend glijden we München Hauptbahnhof binnen. Hier moeten we overstappen, weet mijn moeder. Op het perron worden we opgevangen door schreeuwende conducteurs. Ik heb het geblaf eerder gehoord, uit de mond van de gehelmde slechteriken in de partizanenfilms die ik op de Joegoslavische tv heb gezien. Dit moet dus Duits zijn. Aan de hand van de tickets beginnen de conducteurs aan een selectie. De groep waarin mijn moeder en ik

terecht komen wordt slepend met koffers het perron af gedirigeerd, dan de stationshal door naar een ander perron. Daar worden we gesommeerd in de aldaar gereedstaande trein te stappen. AMSTERDAM, lees ik op een bordje naast de deur.

Deze trein staat in schrill contrast met de vieze en sleetse trein waarin we eerder zaten. Er is volop ruimte, de banken zijn lekker zacht en het stinkt er niet.

‘*Je še daleč?*’ (Is ’t nog ver?) vraag ik als de trein de stationshal verlaat.

‘*Ne vem,*’ (Ik weet ’t niet) antwoordt mijn moeder.

Duitsland trekt in herfstkleuren urenlang aan ons voorbij. Ik zie uitgestrekte bossen, doorkliefd door snelwegen met veel Mercedesen, en enorme fabrieken met hoge schoorstenen. We denderen over een brug over een brede rivier. In een buitenwijk zoeven jongens op een voetbalveld voorbij, en een huis met een zwembad in de achtertuin.

Het landschap wordt steeds platter.

Voorbij het station van Emmerich zie ik een bord met NEDERLAND voorbijflitsen.

‘*U Holandiji smo!*’ (We zijn in Nederland) roep ik.

‘*Zadn cajt,*’ (Het werd tijd) zegt mijn moeder. Ze ziet er vermoeid uit.

De passagiers die in Arnhem onze coupé bezetten brengen buitenaards klinkende klanken voort. Dat moet de taal van de Hollanders zijn. Ik hoor veel keelgeschraap, alsof ze zich telkens voorbereiden op het uitspugen van een rochel. Ik lees daarna de namen van stations met de dubbele klinkers en medeklinkers. Waarom dubbel, is één niet genoeg? VEENENDAAL. Hoe spreek je dat in vredesnaam uit? Vè-è-nen-da-al? Of moet je die klinkers rekken: Vèèè-nendááál? Andere tongbrekende lettercombinaties komen voorbij, zoals een *j* na een *i* en een *u* na een *e*.

Ik ben elf jaar en acht maanden en vraag me af waar de heuvels zijn gebleven.

Deel 1

De ijzeren slang

1

Boven op de keukenkast staat naast de radio een geel cilindervormig voorwerp dat mij nog niet eerder is opgevallen. Het heeft bovenaan een halfmond handvat en het middenstuk bestaat uit een doorzichtig koepeltje.

‘Opa, wat is dat?’ wijs ik.

Door zijn dikke brillenglazen volgt opa mijn vinger. ‘Dat is een mijnwerkerslamp, Viktor. Die had ik nodig toen ik diep onder de grond moest werken. Daar is het namelijk pikdonker.’

We zitten aan de met een geruit plastic kleed bedekte tafel in de keuken, waarin het dagelijks leven zich afspeelt en die daardoor ook huiskamer is. Opa zit in zijn vaste stoel bij het raam, ik heb me genesteld op zijn schoot, de fijnste plek op aarde.

‘Was je niet bang?’ vraag ik, aan zijn bretel trekkend.

‘Nee joh. Ik had mijn lamp bij me en ik was niet alleen.’

Ik knik begrijpend en laat de bretel tegen zijn dikke buik kletsen.

In de grote pan op het fornuis pruttelt oma’s kippensoep. De zilte geur vult mijn neusgaten. Ik ben dol op die soep, ik lust altijd wel twee hele borden.

‘Wat deed je dan onder de grond?’ vraag ik.

‘Ik was mijnwerker.’

‘Wat is dat?’

‘Dat leg ik je nog weleens uit,’ antwoordt opa en hij streelt met zijn grote bruingevlekte hand zachtjes over mijn haar.

Vertrekgekte

Tot begin twintigste eeuw waren mijn voorvaderen zo onbeweeglijk als een oude eik. De doop- en huwelijksaktes die mijn vader ooit heeft opgevraagd bij het aartsbisdom in Ljubljana gaan terug tot 1709, en alle op die documenten vermelde dopelingen, bruidegoms, bruiden, vaders en moeders zijn zonder uitzondering afkomstig uit dezelfde topografische postzegel van vijftien bij vijftien kilometer.

Mijn grootvader Jakob Krt maakte aan die eeuwenlange honk-
vastheid een einde.

Hij zag het levenslicht op de drempel van de twintigste eeuw, op 30 november 1900 om precies te zijn. Op die dag bezweek Oscar Wilde in een Parijse hotelkamer op te jonge leeftijd aan een hersenvliesontsteking en kwam er een rapport uit over de beste plek voor een kanaal tussen de Caraïbische Zee en de Stille Oceaan. De kans dat Jakobs ouders weet hadden van deze historische gebeurtenissen is verwaarloosbaar, want ze leefden als kleine boeren in het gehucht Raka in Slovenië, toen onderdeel van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie.

Het beroep van Jakobs vader was volgens de huwelijksakte $\frac{1}{2}$ *Hübler*, boer met een halve hube grond. Voor het onderhouden van een gezin was veel meer nodig. Het was dus geen vetpot, maar ook weer niet de armoe van $\frac{1}{4}$ *Hübler*.

Raka ligt in de postzegel ten zuiden van de Sava, die zich er kronkelend een weg zoekt tussen de heuvels, om zich daarna als grensrivier tussen Kroatië en Bosnië te verbreden en zich in Belgrado te verenigen met de Donau. Het dorp geniet enige bekendheid als de bakermat van een speciale rode ui, een kruising tussen een lokaal en een Egyptisch ras. Maar het was niet hiermee dat de uitvinder van de ui het dorp op de wereldkaart zette. Dat deed hij met zijn dochter, die later de moeder zou worden van Melania Knavs, die als fotomodel carrière zou maken in New York en daar

een vastgoedmagnaat aan de haak zou slaan die het tot president van de Verenigde Staten zou schoppen.

Dit verhaal moge genoegzaam bekend zijn. Minder bekend is het verhaal van Jakob Krt. Toch is ook zijn levenswandel het waard om verteld te worden. Zijn bestaan mag dan geen rimpelingen hebben veroorzaakt in de wereldgeschiedenis, hij heeft wel diepe sporen nagelaten in de levens van zijn naasten en nazaten, niet altijd in hun voordeel. De ingrijpende besluiten die hij nam werken door tot in de huidige generatie, via het in de psychologie bekende fenomeen dat ouders hun onverwerkte trauma's vaak onbewust doorgeven aan hun kinderen.

De herinneringen aan zijn jonge jaren zijn opgelost in de tijd. Aangezien hij kon lezen en schrijven moet hij op de lagere school hebben gezeten, en hij hielp ongetwijfeld mee op de boerderij. De enige anekdote die is overgeleverd, is dat hij op een dag na wat omzwervingen door de bossen boven op een heuvel terecht kwam. Hij keek het dal in en zag langs de Sava iets bewegen dat hij nog nooit had gezien. Hij rende naar huis en riep opgewonden: 'Er kronkelt een heel grote slang door het dal en er komt rook uit de kop!' Zijn vader moest lachen om zoveel onnozelheid. 'Dat is geen slang, Jakob, dat is een trein. Om mensen en goederen te vervoeren.'

Toen Jakob dertien was begonnen in de verte achter de bergen donkere wolken samen te trekken. Je zag ze niet, maar de nerveuze spanning die in de lucht hing was duidelijk voelbaar. Het wereldnieuws dat het dorp bereikte, vaak in de vorm van geruchten, was schaars en onsamenhangend, maar voldoende om de dorpingen te doen beseffen dat er oorlog op komst was. De zich in rap tempo mobiliserende legers hadden alleen nog een zetje nodig om in beweging te komen en de grenzen over te steken. Dat zetje kwam, uit een revolver in Sarajevo.

Aanvankelijk werden Jakob en zijn vader niet opgeroepen. Jakob was nog te jong, zijn vader net te oud. Naarmate de strijd voortduurde, werd het carnivore en onverzadigbare oorlogsmonster

steeds minder kieskeurig en slokte het ook hen op. Jakobs vader raakte al snel gewond aan een been, ernstig genoeg om de rest van de oorlog in het ziekenhuisbed door te brengen, waarna hij dankzij een voorspoedige revalidatie licht hinkend zijn oude leven van een halve boer weer kon oppakken.

Jakob werd in het laatste jaar van de oorlog ingedeeld bij een Sloveens reserveregiment bij Judenburg in Oostenrijk. De omstandigheden waren er zo erbarmelijk dat de uitgeputte en uitgehongerde soldaten na enige tijd geen andere uitweg meer zagen dan in opstand te komen. Ze begonnen te muiten en de schaarse voorraden te plunderen, daarbij 'We gaan naar huis!' en 'Weg met de oorlog!' roepend, zo staat in de annalen opgetekend. Ook riepen ze politiek geladen leuzen als 'Sta op, bolsjewieken!'. De volgende dag werd de opstand neergeslagen, de leiders werden geëxecuteerd en de muitende soldaten achter tralies gezet.

Over hoe het Jakob is vergaan zwijgt zowel de geschiedschrijving als de overlevering. Of hij hield zich afzijdig en werd niet gestraft, of hij deed mee en kwijnde daarna in een smerige cel weg op een hongerdieet van dunne soep, beschimmelde broodkorsten en een enkele verdwaalde spin of tor, en kwam na het beëindigen van de oorlog, zes maanden later, meer dood dan levend bij zijn ouderlijk huis aan. Het is ook mogelijk dat hij wist te ontkomen en dat hij zich sluipend door de bossen en over de bergen een weg naar huis baande, levend van wat de natuur en een enkele barmhartige boer hem aanreikten, om zich vervolgens tot het einde van de oorlog schuil te houden in de varkensstal. Het blijven speculaties, want hij heeft zijn oorlogservaringen nooit uitgesproken, en zijn kinderen hebben er nooit naar gevraagd. Daar lag de opvatting aan ten grondslag dat het ongepast is om iemand aan zijn mankement te herinneren. Je vraagt aan iemand met een klompvoet of een hazenlip niet hoe het is om een klompvoet of een hazenlip te hebben. Je doet net of je het niet ziet.

Of zijn buik toen al ontsierd werd door het litteken als gevolg

van een bajonetsteek, is niet bekend. Mocht hij die wond niet tijdens zijn verblijf in Judenburg hebben opgelopen, dan moet het daarna in Albanië zijn gebeurd. Het familiealbum bevat een foto waarop hij in uniform enigszins onderuitgezakt maar zelfverzekerd tussen twaalf andere soldaten in de camera kijkt, op zijn bovenlip een vage snor en aan zijn heup een korte sabel. Op de achterkant staat in verbleekte inkt maar nog goed leesbaar geschreven: *у Албанију, 25 априла 1921*. Vertaling: *in Albanië, 25 april 1921*. Op de achtergrond is een houten bouwwerk te zien met boven een deur uitbundige Arabische tekens, waarin met moeite het woord *Allah* te onderscheiden is, mogelijk als onderdeel van een Koranvers. Afgaande op het jaartal moet hij daar geweest zijn onder de vlag van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, dat op de puinhopen van de Eerste Wereldoorlog was geformeerd om alle Zuid-Slavische volkeren inclusief de ooit door de Turken tot de islam bekeerde minderheden op de Balkan binnen één staat te verenigen. Dit proces was kennelijk nog niet voltooid, gezien de noodzaak van zijn militaire aanwezigheid aldaar.

Na zijn terugkomst hervatte het leven de voorspelbare routine van varkens voeren en met paard en ploeg over het land zwoegen. Een zwaar en vies bestaan, onzeker bovendien, want afhankelijk van de wispelturige weergoden. Als oudste zoon was hij voorbestemd om de boerderij over te nemen, maar hoe dichterbij dat moment naderde hoe minder trek hij erin had. Zeker sinds hij had vernomen dat in het noorden van Europa een veel betere toekomst lag. In de kolenmijnen. Ze zaten er te springen om jonge sterke mannen zoals hij. Want dat was hij: groot en sterk, een beer van een vent.

Het gezin Krt – vader, moeder en zeven kinderen – zit aan de middagdis in de bedompte ruimte met kleine ramen die het hart van het huis vormt. Uit de vochtig uitgeslagen muur met afbrokkelend pleisterwerk steekt een roestige spijker waaraan een crucifix hangt. Aan een andere muur tikt een klok met trage slagen de tijd weg.

Het tafereel heeft iets weg van een Sloveense versie van *De aardappeleters*, maar dan dertig jaar later, waardoor het halfduister niet wordt verdreven door een boven de tafel hangende olielamp maar door een elektrisch peertje. In een hoek staat de houtgestookte fornuiskachel aangenaam te gloeien. Halverwege de winterse maaltijd – bloedworst, gebakken aardappelen en ingemaakte kool – acht Jakob de tijd rijp om de stilte te doorbreken met zijn voornemen: ‘Ik ga naar Nederland, in de mijnen werken. Schijnt waanzinnig goed betaald te worden.’

Met een klap legt zijn vader zijn vork neer: ‘Dat ga jij niet doen! Ik heb je hier nodig!’

Alle tafelenoten kijken nu naar Jakob, benieuwd of hij tegen zijn vader in durft te gaan, al kunnen ze aan zijn onverzettelijke blik al zien wat er gaat komen: ‘Ik ga niet de rest van mijn leven op zo’n kansloze boerderij werken! Hier zit toch geen toekomst in!?’

Zijn moeder kiest – uiteraard – de zijde van haar man: ‘Denk je nou echt dat het werk in de mijnen beter is, Jakob? Het is zwaar werk, en je krijgt er stoflongen van.’

Jakob, met een wijde armzwaai: ‘Kijk nou eens om je heen, ma. Alles is toch beter dan dit armoedige zootje!’

Zijn vader, nu dreigend, met opgestoken vinger: ‘Als je weggaat ontferf ik je. Ik zweer het.’

‘Graag!’ Jakob wendt zich tot zijn broers en zussen: ‘Jullie mogen het allemaal hebben, de varkens, de kippen, de ratten. Veel plezier ermee.’

Zijn vader staat op en beent vloekend weg. De deur slaat zo hard dicht dat het glaswerk in de buffetkast rinkelt.

‘Hoeveel betaalt het dan?’ vraagt een jongere broer gretig.

Ontelbare keren heb ik mijn verbeelding losgelaten op die reis, de reis waar alles mee is begonnen. Hij moet in Sevnica in de ijzeren slang zijn gestapt, daar was waarschijnlijk ook toen het dichtstbijzijnde treinstation. Hoe kwam hij daar? Afgaande op de

gekartelde sepiakleurige foto van het groepje armetierige boerderijen in het familiealbum, had toen niemand in Raka een auto – ze hadden er misschien zelfs nog nooit een gezien. Op de boerderij waren wel paarden. Mogelijk heeft een broer Jakob met paard en wagen naar het station gebracht. De weg moet onverhard zijn geweest, misschien niet meer dan een hobbelig pad. Waar bestond zijn bagage uit? Eén koffer? Of twee? Misschien een rugzak? Wat zat daar allemaal in? En moest hij op het perronnetje nog lang wachten? Stond hij er blauwbekkend in de sneeuw, of gutste het zweet in zijn nek in de zomerse hitte? Of was het gewoon achttien, negentien graden en licht bewolkt – het ideale reisweer? Hoe laat arriveerde hij vervolgens in Ljubljana, toen Laibach geheten, waar de internationale treinen vertrokken? En wat ging er door hem heen toen de locomotief, dikke stoomwolken de lucht in stotend, de rij wagons in beweging zette richting een nieuwe toekomst? Was het opluchting en bevrijding, of ook de angst voor het onbekende? Of misschien wel beide? Wist hij iets over zijn reisbestemming, behalve dat het land Nederland heette? Kon hij het op de kaart van Europa aanwijzen? Had hij überhaupt ooit een kaart van Europa gezien?

Zijn vertrek naar Nederland luidde het begin in van wat ik later als nageslacht van de derde generatie enigszins kleinerend ‘de vertrekgekte’ zou gaan noemen: een schier eindeloze reeks mannen, vrouwen, stellen en gezinnen die, al of niet met hun hele hebben en houwen, wegtrokken naar Nederland, Duitsland en België, vervolgens weer terugkeerden en daarna als een onthoofde kip wéér de andere kant op gingen. Het beoogde geluk werd in de meeste gevallen niet gevonden of was van korte duur. Toen ik me daarvan bewust werd, ergens op weg naar de volwassenheid, zag ik nog maar één uitweg: de op drift geraakte karavaan voor eens en voor altijd een halt toeroepen. Als ik het niet deed, deed niemand het.